DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-29

Шульга М. А.,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри державного управління
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ПРО НАУКУ І НАУКОВИЙ СВІТОГЛЯД: СПРОБА ДІАЛОГУ З ВОЛОДИМИРОМ ВЕРНАДСЬКИМ У ХХІ СТОЛІТТІ

Вчення про ноосферу – це перше, що спадає на думку, коли чуємо ім'я Володимира Вернадського. Вчення про «нове геологічне явище на нашій планеті» [2, с. 148]. Вчення про людину як «потужну геологічну силу», здатну «перебудовувати своєю працею і думкою царину свого життя» [2, с. 148].

Логічно поставити питання – а чи будь-яка думка може забезпечити таке перебудовування? Відповідь В. Вернадського – лише наукова думка: «Науковою думкою <…> людина створює у біосфері нову біогенну силу…» [3]. І, ширше, – науковий світогляд, іменем якого «ми називаємо уявлення про явища, доступні науковому вивченню» [4]. Отож, наукова думка – це «перша необхідна умова» створення ноосфери, і навпаки: «Ноосфера може створюватися лише за цієї умови» [3].

Ще питання – а чи важливо, щоб кожний став носієм наукового світогляду? В руслі вчення про ноосферу така умова видається обов'язковою і важливою: «Закінчене <…> охоплення усієї поверхні біосфери єдиними соціальним видом тваринного царства – людиною. Немає на Землі куточка, для неї недоступного» [3]. Уявімо, що кожний – носій наукового світогляду, і тоді створення ноосфери стане процесом свідомим і організованим, процесом свідомих і організованих зусиль усіх і кожного, спільною справою людства, об'єднаного творенням цивілізації «культурного людства» як «форми організації нової геологічної сили» [3]. І до того ж: «Зростання наукової думки <…> пов'язане з кількістю швидко зростаючої живої речовини, що прямо чи опосередковано бере участь у науковій роботі» [2, с. 188].

А чи можливо, щоб кожний став носієм наукового світогляду? Відповідь В. Вернадського лаконічна: «За самими своїми основами наука є глибоко демократичною, оскільки її джерелом є сила розуму і глибина натхнення людської особистості і у своїх результатах не пов'язана з якимись визначеними формами суспільного ладу» [2, с. 161].

Наступне питання – а що передбачає формування наукового світогляду? Це засвоєння якихось базових, елементарних, обов'язково-необхідних для засвоєння знань і ментальних рухів, без яких неможливий процес наукового пізнання? Яких? Тут немає прямої відповіді В. Вернадського, але відповідь на ці питання можна вивести з його роздумів про науковий світогляд. На перший погляд, тут можна обмежитися положеннями типу «Земля обертається навколо Сонця». Але ж у випадку відсутності їхньої конкретизації з ними змушені будуть рахуватися «навіть містичні і магічні рухи» [4]. (Такий підхід, до речі описує Рей Бредбері: «Набивайте людям голови цифрами, начиняйте їх невинними фактами, <…> їм буде здаватися, що вони дуже освічені. У них також буде враження, що вони мислять, що вони рухаються вперед, хоча насправді вони стоять на місці» [1]).

Тому, повертаючись до поставленого питання, мова має йти про такий собі «алфавіт» для пізнавальної діяльності, засвоєння якого становить умову формування «наукового ставлення до навколишнього світу», що відрізняється «від будь-яких філософських чи релігійних світоглядів» [4]. Сам В. Вернадський схиляється саме до цього варіанту і резюмує: «Зрозуміло тому, що в історії наукового світогляду історія методів шукання, наукового ставлення до предмету, як в сенсі техніки розуму, так і техніки приборів чи прийомів, займає провідне місце за своїм значенням і повинна підлягати самому уважному вивченню» [4].

І тут основне питання пов'язане, мабуть, з принципом вирізнення в процесі такого вивчення оцих елементарних, тобто необхідних для «наукового відношення до предмету» «методів шукання» (ментальних рухів), які підлягають обов'язковому засвоєнню усіма без виключення. Критерій такого вирізнення можна віднайти у В. Вернадського: «Людина має зрозуміти, у той момент, коли наукова <…> концепція світ її охопить, що вона не є випадковим, незалежним від оточуючого (біосфери чи ноосфери) довільно діючим природним явищем» [3].

І останнє питання – то для того, щоб людина стала носієм наукового світогляду, достатньо засвоєння нею оцих елементарних (в сенсі обов'язкових для засвоєння усіма) «методів пошуку»? Чи потрібно ще щось? І на це питання В. Вернадський дає відповідь, до якої варто дослухатися нам, його нащадкам. Науковий світогляд, пише В. Вернадський, «завжди <…> просякнутий свідомим вольовим прагненням людської особистості розширити межі знання, охопити думкою усе оточуюче» [4]. Оце вольова прагнення має стати тим елементарним, обов'язковим для засвоєння кожним рухом – і ментальним, і вольовим, завдяки якому людина і здатна стати «потужною геологічною силою». Виходить так, що, не наукова думка сама по собі, а людина, що є її носієм, а тому має вольове прагнення

«розширити межі знання», лише й здатна забезпечити розвиток біосфери у ноосферу. Про це варто пам’ятати і у XXI столітті.

Список використаних джерел:

1. Бредбері Рей 451 градус за Фаренгейтом. URL: https://uabook.com.ua/book/451-za-farengejtom/#epub_reader_frame (дата звернення 28.02.2023).
2. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. М. : Наука, 1989. 261 с.
3. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. *Биосфера и ноосфера.* М., 2004. 576 с. URL: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf (дата звернення 27.02.2023).
4. Вернадский В.И. О научном мировоззрении. *Биосфера и ноосфера.* М., 2004. 576 с. URL: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf (дата звернення 27.02.2023).